

HUKUK VE EDEBİYAT BAĞLAMINDA TÜRK EDEBİYATINDAN HUKUKİ ROMANLAR LİSTESİ

Arş. Gör. Dr. Aydın Furkan KAYNAK*–Dr. Öğr. Gör. Hasan Basri ÇİFCİ**

Öz

Hukuk ve edebiyat disiplini, hukuki romanlar listesi oluşturarak hukukçuların mesleki ufkunu genişletmeyi, çeşitli insan yaşantılarının derinlemesine anlaşılmasını sağlamayı ve hukuk kültürünü daha görünür kılmayı amaçlar. Fakat bu süreç, hukuki roman kavramının neyi ifade ettiğinin açıklanmasındaki belirsizlikler, edebiyat eserlerinin salt didaktik bir malzeme olarak kullanılması riski ve eserlerin keyfi seçimine dayanan dışarıda bırakma tehlikesi gibi ciddi zorlukları da beraberinde getirir. Bu çalışma, olası zorlukları ve eleştirileri akıld tutarken, ulusal bir hukuki romanlar listesi oluşturmak için John H. Wigmore'un ölçütlerini bir başlangıç noktası olarak önermekte ve uygulamaktadır. Bu doğrultuda, yirmi kitaptan oluşan kısa bir liste sunmakta ve geniş bir ulusal kanonun geliştirilmesi için daha fazla tartışma ve iş birliği çağrısında bulunmaktadır.

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Konya, Türkiye | Res. Asst. Dr., Selçuk University, Faculty of Law, Department of General Public Law, Konya, Türkiye.

✉ afurkan.kaynak@selcuk.edu.tr • ORCID 0000-0001-7674-0396.

** Dr. Öğr. Gör., Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye | Dr. Lecturer, Koç University Law School, Department of General Public Law, İstanbul, Türkiye.

✉ hcifci@ku.edu.tr • ORCID 0000-0001-8301-8561.

✉ **Atf Şekli** | Cite As: KAYNAK, Aydın Furkan/ÇİFCİ, Hasan Basri: "Hukuk ve Edebiyat Bağlamında Türk Edebiyatından Hukuki Romanlar Listesi, SÜHFD, C. 34, S. 1, 2026, ss. 127-152.

✉ **İntihal** | Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

✉ Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Anahtar Kelimeler

• Hukuk ve Edebiyat • John H. Wigmore • Hukuki Roman • Hukuki Romanlar Listesi • Hukuk Kültürü

LEGAL NOVELS IN TURKISH LITERATURE: A LAW AND LITERATURE PERSPECTIVE

Abstract

The Law and Literature discipline seeks to broaden the professional horizons of lawyers, enable a deeper understanding of diverse human experiences, and make legal culture more visible, through the creation of a list of legal novels. However, this process involves serious challenges, including uncertainties in defining what qualifies as a legal novel, the risk of instrumentalizing literary works as mere teaching tools, and the risk of exclusion resulting from subjective selection choices. Acknowledging these risks and criticisms, this study proposes and applies John H. Wigmore's system as a starting reference point for creating a Turkish national canon of legal novels. On this basis, it presents a short list of twenty books and concludes by inviting further discussion and collaboration toward the development of a broader national canon.

Keywords

• Law and Literature • John H. Wigmore • Legal Novel • List of Legal Novels • Legal Culture

Extended Summary

The relationship between Law and Literature has become an active and growing field of academic research over the last century. The main goal of this field is to broaden the professional perspective of lawyers by exposing them to different human experiences and helping them understand human nature more deeply. Law does not operate in a social vacuum since it is closely connected to people's diverse realities. Literature, especially novels, offers rich narratives that reflect different dimensions of human life in ways that legal texts alone cannot provide. Pioneers of the Law and Literature movement have long argued that lawyers should not limit themselves to studying codes, regulations and court decisions. While legal rules are essential, they cannot fully capture the complexity of real human experience. Through novels, lawyers can encounter many different personality types, moral dilemmas and social conflicts that they may not personally experience within the limited span of a single lifetime.

Within this framework, the idea of creating a list of legal novels rests on several key objectives. First, such a list can help improve the moral awareness of lawyers by encouraging reflection on responsibility and empathy. Second, it can make

legal culture visible within its historical and social context. This point is especially important for national legal traditions, such as Turkish legal culture, which have their own unique historical and social structures. Third, it can provide students with a learning experience that goes beyond abstract legal theory. Instead of focusing only on rules and concepts, students can engage with stories that show how law affects reality. Finally, this effort can help create an interdisciplinary academic space where law is examined together with literature, allowing scholars to question the limits and assumptions of law itself.

However, this idea also involves several serious challenges. The first major difficulty is conceptual. It is not always clear what should be understood by the term “legal”. Similarly, it is unclear which criteria should be used to decide whether a novel can be labelled as a “legal novel”. The second risk is that literature may be reduced to a purely instructional tool for lawyers. If novels are read only to extract legal lessons, their artistic and literary value may be ignored. To avoid this problem, cooperation between legal scholars and literature scholars is necessary. The third challenge lies in the way lawyers tend to read texts. There is a danger that legal professionals may treat novels simply as case studies and analyze them using rigid legal categories. Overcoming this risk requires engaging with different interpretive communities such as literature scholars. The last risk concerns the act of creating a list itself. Every list is also an act of exclusion and power, because it determines which works are included and which are left out. For this reason, academic neutrality and diversity are essential.

One way to reduce arbitrariness and power imbalance in the formation of the list is to rely on clear and shared criteria. In this study, John H. Wigmore’s system is proposed as a starting reference point for creating a Turkish national canon of legal novels. Wigmore recognized the difficulty of defining what a legal novel is and attempted to address this problem by offering four practical categories. The first includes novels that describe a trial scene, sometimes featuring a detailed and skillful cross-examination. The second consists of novels that portray the typical characteristics of lawyers or judges and depict professional legal life. The third focuses on novels that show how law operates in the prosecution and punishment of crime. The fourth includes novels in which a specific legal issue directly affects the rights or behavior of the characters and plays an important role in the plot. Although more recent and critical approaches, such as those proposed by Richard H. Weisberg, exist in the literature, this study chooses Wigmore’s clear, functional and concrete classification as an initial benchmark for the Turkish legal culture. While acknowledging the criticisms directed at Wigmore, his framework is adopted as a practical first step toward constructing a list of Turkish legal novels. In line with this approach, this study presents a short list of twenty books and concludes by inviting further discussion and collaboration toward developing a broader national canon.

GİRİŞ

İyi bir romanın insanı önce evcil bir kediye, sonra da ontolojik bir meseleye dönüştürmesi¹ gibi, iyi yazılmış bir mahkeme kararı da insanı dönüştürür. Çünkü edebiyat gibi hukuk da dünyayı anlamlandırmak için hikâyelere dayanır. Üstelik aralarındaki benzerlik yalnızca bu kadarla sınırlı değildir: Hem hukuk hem edebiyat, gerçeği anlamak için olayları seçer, düzenler ve yeniden kurgular. Bir dava dosyası, tıpkı bir roman gibi karakterler, çatışmalar ve olay örgüleri içerir; tıpkı bir roman gibi hakikati anlatı yoluyla kurmaya çalışır. Bu yönüyle iki disiplin de anlam inşa eden anlatı disiplinleridir². İnsan davranışlarını anlamlandırmaya çalışan bu iki disiplin elbette birbirlerinden çok farklıdır, ancak aralarındaki bütün farklılıklara rağmen yine de kardeşlerdir; onlar, “sözün ikiz çocuklarıdır”³.

İki kardeşten biri, insan davranışını düzenlemeyi amaçlarken; diğeri, kardeşince düzenlenmek istenen davranışın iç dünyasını açığa çıkarmak ister. Hukuk toplumsal düzeni oluşturacak normları kurarken, edebiyat kurulan bu düzenin görünmeyen taraflarına ışık tutar. Hukuk insanlar arasındaki uyumsuzlukları çözmeye çalışırken, edebiyat bu uyumsuzlukların arka planına odaklanır. Kardeşinin teknik dili veya soyut normlarıyla göremediğini kimi zaman edebiyat görünür kılar ve hukuk düşüncesinin sınırlarını genişletir. Birlikte, hukukun nihaî amacına yönelik geniş bir perspektif ortaya koyarlar ve adalet fikrinin anlaşılmasına katkı sağlarlar.

Oynadığı tamamlayıcı rol sayesinde edebiyatın, modern hukuk düşüncesinde son derece önemli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Edebiyat, toplumsal yaşamın duygusal, kültürel ve etik boyutlarını estetik bir anlayışla ele alır ve hukukun görmesi gereken, ancak zaman zaman görmekte zorlandığı insan yaşantılarını görünür kılar. Bu açıdan hukukçu için hem epistemolojik hem de pedagojik bir değer taşır. Hukuk ve edebiyat, aralarındaki ilişkiler ve birbirlerine katacakları değerler açısından birlikte ele alınması gereken iki disiplindir. Aralarındaki ilişki

¹ **BIÇAKÇI**, Barış, *Dünyaya Yeni Gelen Okurlar İçin, İletişim Yayınları*, İstanbul 2024, s. 109.

² **WHITE**, James Boyd, *The Legal Imagination*, University of Chicago Press, Chicago 1985, s. xiii.

³ **TOSUN**, Yalçın: “Önsöz”, içinde *Sözün İkiz Çocukları*, Cemal Bâli Akal ve Yalçın Tosun, Zoe Kitap, İstanbul 2023, s. 11.

çok uzun yıllar öncesine dayanmakla beraber⁴ özellikle son elli yılda dünyanın dört bir tarafından araştırmacılar, Hukuk ve Edebiyat olarak isimlendirilen disiplinde önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmaların ana odaklarından biri, hukukçular için okuma listeleri oluşturmaktır. Özellikle hukuk fakültelerinde giderek daha fazla yer bulan Hukuk ve Edebiyat dersi bağlamında hukuk öğrencilerine neler okutulacağı, henüz Hukuk ve Edebiyat dersi yokken dahi konuşulmuş, tartışılmış bir konu olagelmıştır. Yirminci yüzyılın başında yapılan ilk listenin⁵ ardından farklı araştırmacılar kendi listelerini oluşturmuş, mevcut listeleri ve yaklaşımları tartışmıştır⁶.

Dünyadaki bu gelişmelere karşın hukuk ve edebiyat arasındaki ilişkinin Türk hukuk kültürü açısından öneminin henüz tam olarak keşfedilmediği kanaatindeyiz. Türk edebiyatı, özellikle Tanzimat Dönemi'nden bu yana modernleşme, adalet, iktidar, birey-devlet ilişkisi, suç, ceza, bürokrasi ve hukuk dışılık gibi pek çok temayı merkezine almış olmasına rağmen, bu eserlerin Hukuk ve Edebiyat dersi bağlamında ve "hukuki roman" sınıflandırmasıyla sistematik biçimde incelendiği kapsamlı bir çalışma mevcut değildir⁷. Bu makale de esasında Türk edebiyatındaki hukuki romanları tespit ederek belirli bir sistem içinde

⁴ **AKAL**, Cemal Bâli: "Edebiyat ve Hukuk Dersini Kim Uydurdu?", içinde Sözü'n İkiz Çocukları, s. 143.

⁵ **WIGMORE**, John H.: "List of Legal Novels", Illinois Law Review, Vol. 2, 1908, s. 574.

⁶ Örneğin bkz. **DAVENPORT**, William H.: "A Bibliography: Readings in Legal Literature", American Bar Association Journal, Vol. 41, 1955, ss. 939-943; **WEISBERG**, Richard H./**KRETSCHMAN**, Karen: "Wigmore's 'Legal Novels' Expanded: A Collaborative Effort", The Maryland Law Forum, Vol. 7/2, 1977-1978, ss. 94-103; **GEMMETTE**, Elizabeth Villiers: "Law and Literature: An Unnecessarily Suspect Class in the Liberal Arts Component of the Law School Curriculum", Valparaiso University Law Review, Vol. 23/3, 1989, ss. 322-240.

⁷ Bununla birlikte, Hukuk ve Edebiyat alanında bu ilişkiyi farklı yönlerden ele alan çok sayıda çalışma mevcuttur. Bkz. **AKAL**, Cemal Bâli, Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu – "Edebiyat ve Hukuk" Yazıları, Dost Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2014; **AKAL** Cemal Bâli/**TOSUN** Yalçın, Edebiyat, Hukuk ve Sair Tuhaflıklar, Dost Kitabevi, Ankara 2015; **AKARSU**, Hikmet Temel vd., Edebiyat Hukuk, Papirüs Yayınları, İstanbul 2023; **GÜLTEKİN** Sabahattin, Edebiyat ve Hukuk İlişkisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015; **ÖZBEKLİ**, Şerif, Hukuk ve Edebiyat İlişkisine Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Hukuk Eğitiminde Edebiyatın Önemi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2023.

inceleyen kapsamlı bir çalışma olma iddiasında değildir. Bu makalenin amacı, dünyada örnekleri görülen “hukuki romanlar listesi” hazırlamanın önemini ve Türk edebiyatı açısından bir benzerinin mümkün olup olmadığını tartışmaya açmak ve nihayetinde ulusal bir kanona ulaşmak için birlikte çalışacak araştırmacılara çağrıda bulunmaktadır.

Bu amaç kulağa iddialı gelebilir. Bir çırpıda akla gelen metodolojik problemlerin yanı sıra, akla gelmeyen pratik pek çok problemin bulunduğu, bu nedenle de böyle bir amacın üstesinden gelmenin zor olduğu da doğrudur. Ancak bu makale tam da bu sebepten gerekli görülmektedir. Makalenin yazarları olarak çekinceler, problemler ve olası senaryolar karşısında korkuya kapılarak bu hedefi rafa kaldırmak yerine, bu konunun çalışılması ihtiyacına duyduğumuz inancı sürdürmeye karar verdik. Bu nedenle, heyecan duyduğumuz fikri, bütün çekincelerle ve problemlerle beraber, bu fikre bizim gibi heyecan duyacak araştırmacılarla paylaşmak istedik. Aynı zamanda bir çağrı metni olarak değerlendirilebilecek bu makalede, önce hukuki romanlar listesinin neden önemli olduğunu ortaya koyacak, ardından böyle bir liste oluştururken karşılaşılan kavramsal ve metodolojik zorlukları tartışacağız. Üçüncü aşamada böyle bir liste oluşturmak için gereken ölçütleri, bu ölçütleri belirlemenin zorluklarıyla ele alacak, son aşamadaysa belirlediğimiz ölçütlere göre örnek teşkil edecek kısa bir liste sunarak araştırmacıları “*Türk Edebiyatında Yüz Hukuki Roman*” projesine katkı sunmaya davet edeceğiz.

I. HUKUKİ ROMANLAR LİSTESİ YAPMANIN ÖNEMİ

Teknik bir disiplin olarak kabul edilen hukukun özünde insan davranışlarını, toplumsal çatışmaları, iktidar ilişkilerini ve adaleti konu edinen bir anlatı düzeni olması, benzer temaları ele alan edebiyatla olan bağınu gündeme getirmiştir. Hukukçulara daha geniş bir düşünsel ufuk kazandırma amacı, edebi eserlerin bu ufku sağlayabileceği düşüncesini getirmiş, hukuk ve edebiyatı birlikte düşünen⁸ çalışmalara vesile olmuştur. Yirminci yüzyılın başından itibaren “hukukçular için okuma

⁸ İlk dönemdeki çalışmalar için “hukuk ve edebiyatı birlikte düşünen” demek belki abartılı bir ifade olacaktır. Bu dönemde, esasında, edebi eserlerin değerinden bağımsız olarak, edebiyatın hukukçuların eğitiminde salt bir araç olarak görülmesi söz konusudur. İleride bu yaklaşım eleştirilecektir.

listeleri” oluşturulmaya başlanmıştır. 1908 yılında hukukçuların kullanımı için bir kitap listesi⁹ hazırlayan John H. Wigmore, Hukuk ve Edebiyat çalışmalarının öncülerindedir. Bu ilk çalışmasını bir çalışma grubuyla beraber geliştirerek 1922 yılında “*A List of One Hundred Legal Novels*”¹⁰ başlığıyla yayınlamıştır. Wigmore’un makalesi, bugün dahi dönüp bakılması, tartışılması gereken bir çalışmadır. Nitekim Wigmore’un metni, aşağıda görüleceği üzere, farklı araştırmacılar tarafından çeşitli yönlerden ele alınmıştır.

Wigmore’a göre bir hukukçu, mesleğini yalnızca kanunları bilerek icra edemez. Hukukçu, “*insan doğasını anlayarak*” mesleğini icra edebilir ve insan doğasına dair en zengin malzeme, “*hayatın portrelerinin galerisi olan*” romanlarda bulunmaktadır¹¹. İnsan tiplerini ve onların motivasyonlarını anlaması gereken hukukçu, yalnızca bir hayata sahiptir. Sahip olduğu hayat da bütün insan tiplerini ve onların motivasyonlarını öğrenmesine imkân tanıyacak kadar uzun değildir. Kaldı ki hukukçu, bütün bunları kendi çevresinde, deneyimlerinde bulamayabilir. Bu nedenle Wigmore’a göre, insan karakterini mükemmel bir şekilde anlaması gereken hukukçu, yalnızca gözleme dayanmamalı, daima insanların sınırlı yaşantılarıyla kavrayamayacağı bilgilerin peşinde koşmalıdır¹². Ona bu bilgileri sağlayacak olan önemli kaynaklardan biriye edebi eserler, bu eserler arasında Wigmore’un özellikle üstünde durduğıysa romanlardır. Wigmore’a göre roman, hukukçunun ahlâkî sezgilerini geliştiren, mesleki kör noktalarını görünür kılan ve adalet fikrini soyut normlar düzeyinden çıkarıp insanlık hikâyeleri içinde düşünmeye zorlayan bir araçtır¹³. Hukukçular, tek bir hayatta edinemeyecekleri yaşantıların tecrübesine dayanan bilgiyi Wigmore’un “hukuki roman” olarak tanımladığı romanları okuyarak edinebilirler. İşte, Wigmore’un hukuki romanlar listesi fikrinin çıkış noktası da budur.

⁹ WIGMORE, “List of Legal Novels”, s. 574.

¹⁰ WIGMORE, John H.: “A List of One Hundred Legal Novels,” Illinois Law Review, Vol. 17, 1922, ss. 26-41.

¹¹ WIGMORE, “A List of One Hundred Legal Novels”, s. 31.

¹² WIGMORE, “A List of One Hundred Legal Novels”, s. 32.

¹³ WIGMORE, “A List of One Hundred Legal Novels”, s. 31-34; ŠKOP, Martin: “Law and Literature: A Meaningful Connection”, Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna”, Vol. 4/1, 2018, s. 12.

Wigmore, makalesinde hukukçunun insanı anlama ihtiyacını dile getirmiş ve hukuk eğitiminin yalnızca kanunların teknik bilgisini değil, “*insan doğasının anlaşılmasını*” da içermesi gerektiğini savunmuştur¹⁴. Çünkü hukuki uyuşmazlıkların temelinde bireylerin çıkarları, korkuları, arzuları, çatışmaları ve beklentileri yer alır. Roman, bu duygusal ve toplumsal bağlamı sunarak hukukçunun olayları salt normatif bir çerçevede değil, çok boyutlu ilişkiler ağı içinde değerlendirmesine katkı sağlar. Bu yönüyle, bir hukuki romanlar listesi gerek hukuk öğrencileri gerek profesyonel hukukçular için mesleki deneyimi genişleten bir bellek deposu niteliğinde olacaktır.

İkinci olarak, hukuki romanlar listesi oluşturmak hukuk kültürünü tarihsel ve toplumsal açıdan görünür kılacaktır. Her toplum, kendine özgü adaletsizlik durumlarını, devlet-birey ilişkisini, norm sistemlerini ve ahlâk kodlarını edebi metinlere de yansıtır. Bu nedenle, romanlara bakarak belirli bir ülkenin hukuk kültürü hakkında bilgiler edinmek mümkündür. Türk edebiyatı özelinde düşünüldüğünde, Tanzimat Dönemi’nden itibaren hukukun gündelik hayat üstündeki etkisi, modernleşme sürecinin yarattığı kırılmalar, bürokrasinin merkezi rolü, ceza adaletine ilişkin toplumsal yargılar ve devlet otoritesine duyulan güven ya da güvensizliğin romanlarda güçlü biçimde temsil edildiği görülecektir. Sistematik bir liste, bu temsilleri belirli başlıklar altında toplayarak Türk hukuk kültürünün haritasını çıkarabilir. Hukukun gündelik hayat üstündeki etkisini romanlardan çıkarmak hukukçulara yeni bakış açıları kazandırabilir.

Hukuki romanlar listesi, hukuk eğitimi açısından pedagojik bir işlev de taşır. Hukuk fakültelerinde öğrencilere sunulan konular, konu anlatımı veya pratik çalışmalar, çoğu zaman teorik ve idealize edilmiş örneklerle dayanır. Romanlarsa hukukun pratikte nasıl işlediğini, adalet ve kanunlar arasındaki mesafenin bireyler üstündeki etkisini, yargısal süreçlerin psikolojik boyutlarını ve toplumsal normların hukuku nasıl şekillendirdiğini birbirinden çok farklı sahnelerle anlatır. Hukuk öğrencilerinin, teorik ve idealize edilmiş örneklerden ziyade, hayattaki

¹⁴ WIGMORE, “A List of One Hundred Legal Novels”, s. 31.

örneklerle romanlar aracılığıyla karşılaşmaları, kariyerlerinin başında yaşayabilecekleri zorlukları aşmalarında onlara yardımcı olacaktır¹⁵.

Yukarıdakilere ek olarak, böyle bir listenin hazırlanması hukukun kendi sınırlarını sorgulamasına imkân verir. Eğer hukuk, anlam inşa eden bir anlatı disipliniyse¹⁶ bu anlatının nasıl inşa edileceği, anlatı inşa eden diğer bir disiplin olan edebiyata bakmayı gerektirir. Edebi eserlerdeki anlatının nasıl kurulduğu, özellikle hukuki romanlarda hukuki meselelere dair anlatıların kuruluş biçimleri incelenerek hukukun kendi sınırlarına dair sorgulamalara girilebilir. Bu yaklaşım, yeni bir yaklaşım değildir. Temelleri Benjamin Cardozo'nun içtihatların edebi üslûbunu analiz ettiği ünlü "*Law and Literature*"¹⁷ başlıklı çalışmasına kadar götürülebilir. Bu nedenle hukuki romanlar listesi, yalnızca edebi bir katalog değil; hukuk metodolojisine yönelik bir düşünme pratiği geliştirir.

Son olarak, konuya akademik çalışma bağlamında bakacak olursak, Türk edebiyatı için hazırlanacak bir hukuki romanlar listesi kolektif bir akademik proje niteliği taşır. Böyle bir liste oluşturma çabası, hukuk alanında çalışan araştırmacıları edebiyat alanında çalışan araştırmacılarla ortak bir zeminde buluşturur; farklı dönemlerde yazılmış eserlerdeki hukuki konular karşılaştırmalı biçimde incelenebilir. Böylece disiplinler arası yeni sorular, yeni tartışma alanları ortaya çıkar. Makalenin sonunda sunulması planlanan örnek listenin temel amacı da budur: Bir başlangıç yapmak, tartışma alanı açmak ve araştırmacıları daha kapsamlı ulusal bir kanon oluşturma yönünde teşvik etmek. Bu nedenlerle, hukuki romanlar listesi oluşturmak yalnızca bir arşiv oluşturma çabası değil; hukuk düşüncesinin gelişimi, hukuk eğitiminin zenginleşmesi ve edebiyatın hukuk kültürü üstündeki etkisinin görünür kılınması açısından önemli bir adımdır. Bununla beraber, hukuki romanlar listesi projesi, hukuku,

¹⁵ Bu bağlamda hukukçuların çok sık maruz kaldığı "*Tabii, uygulamada işler biraz farklı*", "*Uygulamada böyle olmuyor*" gibi cümlelerle ilk kez karşılaşmanın yaratacağı etkilerin panzehirleri arasında edebi eserlerin yer aldığını söyleyebiliriz.

¹⁶ **WHITE**, *The Legal Imagination*, s. xiii.

¹⁷ **CARDOZO**, Benjamin, "*Law and Literature*" içinde *Selected Writings of Benjamin Nathan Cardozo*, Ed. Margaret E. Hall, Fallon Publications, New York City 1949; **POSNER**, Richard A.: "*Hukuk ve Edebiyat: Tekrar Tartışılmakta Olan Bir İlişki*", Çev. Hasan Yazıcı ve Osman Aydın, *Journal of Human Sciences*, Vol. 14, No. 4, ss. 3756-3779.

disiplinler arası yeni tartışmalara dâhil ederek yeni tartışma alanları ortaya çıkarabilecek bir adım olarak da önemli görülmektedir.

Bir liste yapmak kolay değildir. Edebi eserlere ilişkin bir liste yapmaksa hiç kolay değildir. Bir liste beraberinde birtakım tercihleri, çekinceleri, zorunlulukları ve problemleri getirir. Bunların hepsi ayrı birer endişe kaynağıdır. Bu makalenin yazarları olarak liste yapma fikri hakkında konuşurken doğal olarak bu endişelerden kaçamadık. Cesaretimizin kırılması tehlikesiyle karşı karşıya kaldığımızdaysa, bütün bu endişelerimizi kaleme almaya karar verdik. İzleyen başlıkta bir hukuki romanlar listesi yapmanın önündeki olası engelleri ve zorlukları ele alacağız.

II. HUKUKİ ROMANLAR LİSTESİ YAPMANIN BAZI ZORLUKLARI

Bu başlıkta, hukuki romanlar listesi yapmanın getirdiği birtakım temel zorluklar sistematik bir şekilde sıralanacaktır. Böyle bir çalışmanın önünde, en başta, hukuki roman kavramı için bir tanım getirme ihtiyacı bir engel olarak belirir. Çünkü herhangi bir şeyi tanımlama çabası, bu çabanın doğası gereği, o şeyin temel özelliklerini tespit edebilmeyi ve açıklayabilmeyi zorunlu kılar. Hukuki romanın kavramsal sınırlarının nasıl çizileceği kararlaştırılmadan, bu özellikteki romanların bir listesini yapmak mümkün olmaz. Fakat, her şeyden evvel, hukuktan ne anlamak gerekir? Türk edebiyatı, özellikle Yaşar Kemal, Kemal Tahir ve Orhan Kemal gibi toplumcu gerçekçi yazarların romanlarında, devletin resmi hukukuyla toplumun –deyim yerindeyse– yerel hukuku arasındaki, diğer bir ifadeyle tüzeyle töre arasındaki çatışmaları tema edinir. Eşkıyalık, kan davası veya toprak ağalığı üstüne kurulu romanlar, teknik anlamda modern hukuku içermeseler bile, sosyolojik anlamda düzen işlevine karşılık gelen yapıları ele alırlar. Robert M. Cover'ın *nomos* kavramına dâhil ettiği bu gibi yapılar da pratik meselelerin teknik ele alınışını yansıtırlar ve edebiyatın konusunu oluştururlar¹⁸. Hukukun basit bir kurallar bütünü değil, aynı zamanda anlam inşa eden bir dil¹⁹ veya girişteki ifadeyle “sözün ikiz çocuklarından”²⁰ olduğu hatırlandığında, kimi

¹⁸ COVER, Robert M.: “The Supreme Court, 1982 Term, Foreword: Nomos and Narrative”, Harvard Law Review, Vol. 97, 1983, s. 6.

¹⁹ WHITE, The Legal Imagination, s. xiii.

²⁰ TOSUN, “Önsöz”, s. 11.

örneklerde törenin de tüze kadar hukuki olabileceği görülebilir. Bu gibi yapıları tanıma dâhil etmek, hukuki nitelemesini fazlaca esnetmeyi getirirken; dâhil etmemek Türk edebiyatının tam da bir önceki başlıktaki amaçlara hizmet edecek temel nitelikteki eserlerini dışarıda bırakmayı göze almayı gerektirir.

Sonra, bir romanı hukuki roman yapan nedir? Bu soruya, romanın mahkemede, hapishanede veya karakolda geçmesi tarzında mekânsal bir ölçütle yanıt vermek akla gelebilir²¹. Yahut başkahramanın sanık, avukat, hâkim veya savcı olması şart koşularak bir karakter ölçütüyle yanıt verilebilir. Veya Fyodor Dostoyevski'nin "*Suç ve Ceza*" adlı romanı veya Franz Kafka'nın "*Dava*" adlı romanı gibi, teknik hukukun ötesine geçerek hak ve adalet gibi hukuki kavramların ana konu olarak tartışıldığı romanları kapsama alan bir tematik ölçüte başvurulabilir. Her halükârda bir veya birden fazla ölçüte ihtiyaç duyulacağı aşikârdır. Çünkü bu çabaya hiç girilmeyip çok geniş bir tanım verildiğinde, geniş anlamda bir adalet arayışı içeren, haklılık-haksızlık ikileminin izinin sürülebileceği, fakat hukuki roman denemeyecek romanlarla karşılaşmak işten değildir. Söz gelimi, Oğuz Atay'ın "*Tehlikeli Oyunlar*" adlı romanının hukukla doğrudan doğruya bağını kurmak güçtür; ama karakterin iç dünyası sürekli bir haklı-haksız/suçlu-suçsuz çatışması içerir ve kendini mahkûm etme arayışına dayanır. Tanım geniş tutulduğunda, bunu da hukuki roman mı saymak gerekecektir? Bu gibi örnekleri dışarıda bırakabilmek için, objektif ölçütlere dayanan bir seçim yapmak mecburi görünmektedir. Sonraki başlıkta, Wigmore'un benimsediği ve takipçilerince²² büyük sapmalar olmaksızın uygulanmış ölçütler, böyle bir zorluğun sonucu olarak takip edilecektir.

Hukuki romanlar listesi yapmanın getirdiği ikinci zorluk, edebiyatı hukukçulara dersler veren salt didaktik bir malzeme olarak görme riskidir. Bu sebeple, listenin oluşturulması sırasında, hukukçulara pratik fayda sağlamanın gözetilmesinden önce, seçilecek bir romanın edebi değerinin tartışılması ihtiyacı söz konusu olur. Edebi değeri düşük ama hukukla ilgisi kuvvetli bir romanın, örneğin kötü yazılmış bir adalet

²¹ Bu tarz bir yaklaşım, "edebi metinlerde hukuki terim avına çıkmak" olarak nitelendirilebilir. Daha evvel Cemal Bâli Akal'ın İstanbul Bilgi Üniversitesinde verdiği "Edebiyat ve Hukuk" başlıklı dersin açıklamasında bundan kaçınılması gerektiği vurgulanır. Bkz. ÖZBEKLİ, s. 119.

²² Bkz. dipnot 6.

sistemi eleştirisi içeren bir eserin listeye alınmasının yerindeliği tartışmaya açıktır. Bunun tam tersini, yani edebi değeri yüksek ama hukuku yalnızca silik bir arka fon olarak ele alan bir romanın da listede yer almasını temellendirmek kolay olmaz. İki durumda da öncelikle bir romanın edebi değerini tespit etmeye ihtiyaç duyulur; fakat hukukçuların bu işi layığıyla başarmak için yeterli araçlara her zaman sahip olmadığını kabul etmek herhâlde yanlış olmaz. Bu, evvelâ, belirli bir düşünme tarzının disiplinin kendisince öğretilmiş olmasından kaynaklanır. Julie Stone Peters’in işaret ettiği üzere, Hukuk ve Edebiyat çalışmalarında, bu disiplinlerin yalnızca kendi aynalarından yansıyanları görmeye teşne olmaları, her iki tarafın da en önemli yanlarının kaçırılmasına neden olabilir²³. Dolayısıyla, bu alanda uzmanlaşan edebiyatçılarla hukukçuların birlikte çalışmasına, diğer bir deyişle, böyle bir listenin gerçek mânâda disiplinler arası çalışmanın ürünü olmasına ihtiyaç vardır. Bu sırada salt hukuki veya salt edebi bakışın kendi sınırlarını dayatması ihtimâlden de kaçınmak gerekecektir.

Hukuki romanlar listesinin disiplinler arası bir çalışmayı gerektirmesi, sadece hukuki romanın aynı zamanda edebi değeri haiz olup olmadığının tespiti bakımından değil, metinden çıkan/çıkarılan anlam açısından da önem arz eder. Bir hukukçunun metinden çıkardığı anlamla bir edebiyatçının metinden çıkardığı anlamı bir araya getirebilmek gerekir. Çünkü üçüncü zorluk, hukukçularca hazırlanan bir listede romanların hukuki vaka analizine indirgenerek ele alınması riskidir. Hukukçular romanları değerlendirirken kendi disiplinlerinden, disiplinlerinin içten içe taşıdığı ve yansıttığı siyasal ideallerden kolaylıkla sıyrılamazlar²⁴. Nihayetinde hukukçular, Stanley Fish’in meşhur kavramlaştırmasıyla²⁵ söylenecek olduğunda, bir “*yorumlayıcı topluluk*”tur. Diğer bir deyişle, hukukçular benzer geçmişleri paylaşan ve benzer amaçlarla, stratejilerle okuyan, anlayan ve yorumlayan kişilerdir. Romanın estetik bütünlüğünü gözeterek onun hukuki bir veri olarak

²³ PETERS, Julie Stone: “Law, Literature, and the Vanishing Real: On the Future of an Interdisciplinary Illusion”, PMLA Publications of the Modern Language Association of America, Vol. 120/2, 2005, s. 449.

²⁴ PETERS, “Law, Literature, and the Vanishing Real: On the Future of an Interdisciplinary Illusion”, s. 449-450.

²⁵ FISH, Stanley, *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*, Harvard University Press, Cambridge 1980, s. 167.

sınıflandırılması sırasında, yani hukuki romanlar listesinin yapılması sürecinde, bu içselleştirilmiş ve kanıksanmış ortaklıktan çıkmak kolay değildir. Bu sebeple disiplinler arası çalışma, pratikte başka bir yorumlayıcı toplulukla karşılaşmayı getireceğinden, bu çıkışı olduğundan daha kolay hâle getirebilir.

En az diğerleri kadar önemli, dördüncü ve son zorluk, kanon oluşturma neredeyse doğal olarak getirdiği iktidar riskidir. Çünkü her liste yapma girişimi, aynı zamanda bir dışarıda bırakma faaliyetidir. Bu listede hangi eserlerin yer alacağı ve yer almayacağı listeyi yapanların kararlarına dayanmak durumundadır. Mekânsal ölçüt, karakter ölçütü veya tematik ölçüt gibi başvuru noktaları oluşturmak bu kararları açıklamayı kolaylaştırabilir. Fakat sayısal bir hedefle ortaya çıkan bir girişim, bazı romanları içerirken, başka bazı romanları, belki bunlar ölçütleri karşılarsa bile, ölçütleri daha iyi karşıladığı yazarlarca değerlendirilen başka romanlar karşısında dışlamayı gerektirecektir. Bu gibi sınırlar hangi dönemlerin ve hangi ideolojik yaklaşımların isteyerek veya istemeyerek, farkında olarak veya olmayarak dışarıda bırakılmasına neden olacaktır? Sonra, böyle bir seçimi yaparken akademik tarafsızlığı korumak metodolojik olarak gerçekten mümkün müdür? Yoksa, ne kadar objektif ölçütler benimsenirse benimsensin, liste yazarların kendi kabullerini yansıtmamanın ötesine geçemez mi? Bu sorular, bu tarz listelere getirilen eleştirilerin temelinde yer alan, yanıtlaması güç, fakat sorulması elzem sorulardır.

Judith Resnik, kanonun bazı yazarların sesini duyurur ve bazı romanları sürekli tekrarlarken, bazı yazarları marjinalleştirdiğini, görmezden geldiğini ve bastırıldığını söyler²⁶. Wigmore'un ve Hukuk ve Edebiyat çalışmalarının diğer öncülerinin listelerini inceleyen Richard Delgado ve Jean Stefancic de, Afrika, Asya ve Meksika kökenli Amerikanların, yerlilerin, kadınların ve eşcinsellerin yer aldığı anlatıların bariz eksikliğini tespit eder ve listelere bu yönde eklemeler yapar²⁷. Elizabeth Villiers Gemmette'nin ifadesiyle, bu listelerde “‘çeşitlilik içinde

²⁶ HEILBRUN, Carolyn/RESNIK, Judith: “Convergences: Law, Literature, and Feminism”, The Yale Law Journal, Vol. 99, 1990, s. 1936.

²⁷ DELGADO, Richard/STEFANCIC, Jean: “Norms and Narratives: Can Judges Avoid Serious Moral Error”, Texas Law Review, Vol. 69, 1990, ss. 1980-1983.

düzen' vardır ve 'her şey farklı olsa da, herkes aynı fikirde'dir'"²⁸. Bu eleştirilerin işaret ettiği eksiklikleri karşılamaya ve dördüncü zorluğu aşmaya çalışırken şunu hatırlamakta fayda vardır: Hukuki romanlar listesi oluşturmanın önemi, bir önceki başlıkta ele alındığı üzere, hukukçunun salt gözlemin ötesine geçerek farklı insan yaşantılarını anlamlandırma çabasını desteklemekle ilgilidir. Bu durumda –edebiyatta ve gerçek hayatta– böyle yaşantılarla karşılaşma imkânlarının daha az olduğu mekân, karakter veya temalara sahip hukuki romanlara listede evleviyetle yer verilmesi gerekir. Diğer bir ifadeyle, hukukçuların –ve esasında herkesin– olağan yaşantılarla daha sık, ötekilerin yaşantılarıyla daha nadir karşılaştığı dikkate alındığında, yalnızca anaakım denebilecek mekân, karakter veya temaların ötesine geçilmesi ve ötekilerin yaşantılarını ele alan hukuki romanların listeye özellikle dâhil edilmesi şarttır.

Bu başlıkta ele aldığımız engelleri aşmak için atılması gereken ilk adımı atarak, izleyen başlıktan itibaren bir hukuki romanlar kısa listesi sunacağız. Bir liste, listeye dâhil edilen eserlerin hangi ölçütlere göre seçildiğini ortaya koyan ölçütler olmadan eksik kalacağı için, öncelikle hukuki romanlar listesi için tercih ettiğimiz ölçütleri incelemekle başlayacağız.

III. HUKUKİ ROMANLAR LİSTESİNDE KULLANILACAK ÖLÇÜTLER

Önceki başlıkta kanon oluşturmanın beraberinde getirdiği iktidar riskinden bahsetmiştik. Kanon oluşturma çabasının diğer bir riski, ölçütlerin keyfiligidir. Listeyi oluşturanın kişisel tercihlerinin listenin amacının önüne geçmesini engelleyecek unsur, listeyi oluştururken kullanılacak ölçütlerdir. Bu nedenle ölçütlerin seçiminde keyfilikten kaçınılması son derece önemlidir. Nihaî amacımızın kolektif bir çalışmayla ulusal bir kanon oluşturmak olduğu göz önünde tutulduğunda, kolektif bir çaba gerektiren bu amacın yerine getirilmesinde kullanılacak araçların da kolektif bir iradeyle belirlenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Ancak bunu yapabilmek için bir başlangıç noktası belirlemeliyiz. Örnek olarak sunacağımız listeyi yapabilmek ve

²⁸ GEMMETTE, Elizabeth Villiers: "Law and Literature: Joining the Class Action", Valparaiso University Law Review, Vol. 29/2, 1995, s. 693.

hem listeyi hem de listeyi oluştururken kullandığımız ölçütleri tartışmaya açabilmek adına bir kerteriz noktasına ihtiyacımız var. Bu aşamada, Wigmore'a ve listesinde kullandığı neredeyse yüz yıllık ölçütlere dönmek iyi bir yol sunabilir. Eleştiriye son derece açık olmakla beraber, Wigmore'un listesi, ilk hukuk romanları listesi; dolayısıyla kullandığı ölçütler de bu alanda kullanılan ilk ölçütlerdir. Ayrıca söz konusu liste, farklı araştırmacılar tarafından farklı zamanlarda tartışılmış ve listenin – dolayısıyla ölçütlerin– geliştirilmesi yönünde çaba gösterilmiştir. Bu nedenle biz de bu ölçütleri dikkate alacağız.

Bir önceki başlıkta sorduğumuz soruyu Wigmore da sormuştur: Hukuki roman nedir? Wigmore'un "*legal novel*" olarak kullandığı kavramdan kastı, "*yazarının temasının esas parçasını hukuk ilkelerinin veya hukuk mesleğinin oluşturduğu ve bu yüzden en çok hukukçuların ilgisini çekecek romandır*"²⁹. Ancak Wigmore, daha geniş bir tanım yapmaz. Hukuki romanın tanımının veya türlerinin zevk ve görüş farklılıklarına açık; bu nedenle de tanım çabasının belki de yararsız ve kesinlikle zor olduğunu belirtmekle yetinir. Listesini oluştururken kullandığı ölçütlerse burada devreye girer. Bizim ölçütler olarak değerlendirdiğimiz, esasında Wigmore'a göre hukuki romanın "*kabaca dört türüdür*"³⁰ ve Wigmore bunları şu şekilde belirlemiştir:

- (A) Bir duruşma sahnesinin –belki ustaca bir çapraz sorgunun– tasvir edildiği romanlar;
- (B) Bir avukatın veya hâkimin tipik özelliklerinin ya da meslek yaşamının betimlendiği romanlar;
- (C) Suçun kovuşturulması ve cezalandırılmasında hukuk yöntemlerinin anlatıldığı romanlar;
- (D) Kahramanların haklarını veya davranışlarını etkileyen bir hukuk meselesinin olay örgüsüne dâhil edildiği romanlar.

Ölçütlere yöneltilen eleştirilere geçmeden, Wigmore'un listesine aldığı ve ölçütlerini sıraladığı harflerle işaretlediği örneklere bakmakta fayda vardır. Listede on bir kitapla yer alan Honore de Balzac'ın "*Goriot Baba*" adlı romanı Wigmore'a göre (D) ölçütünü yerine getirmekte, yani kahramanların haklarını veya davranışlarını etkileyen bir hukuk meselesinin olay örgüsüne dâhil edildiği bir roman olduğundan hukuki

²⁹ WIGMORE, "A List of One Hundred Legal Novels", s. 26.

³⁰ WIGMORE, "A List of One Hundred Legal Novels", s. 26.

roman olarak kabul edilmektedir. Charles Dickens'ın "*Kasvetli Ev*" adlı romanı (A) ve (B) olmak üzere iki ölçütü, Alexandre Dumas'nın "*Monte Kristo Kontu*" adlı romanı (A), (C) ve (D) olmak üzere üç ölçütü sağlayarak hukuki roman sayılmaktadırlar. Listede yer alan Walter Scott'ın "*Guy Mannering*" ve Arthur Train'in "*Tutt and Mr. Tutt*" adlı romanları, Wigmore'a göre dört ölçütün tamamını sağlayan hukuki romanlardır³¹.

Wigmore'un listesi incelendiğinde ölçütlerin birbirlerine yakın olduğu görülebilir. O hâlde, listeye alınan eserlerin çoğunun tüm ölçütlerden unsurlar barındırdığı söylenebilir mi? Gerçekten de ölçütlerin birbirlerine yakınlığı, örneğin (A) kategorisinde listelenen eserlerin diğer kategorilerde de listelenebilmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum, listeyi aşırı derecede şematik kılmaktadır. Nitekim Wigmore dahi seçilen eserlerin çoğunun dört ölçütten en az ikisine dâhil edilebileceğini kabul ederek listede yer verdiği eserlerin kategorilerini belirlemede bonkör davranmıştır.

Listeden örneklerle ele aldığımız ölçütleri bu şekilde belirleyen Wigmore, listenin iyi, vasat veya kötü tüm kurmaca eserleri içermesi gerekmediğini belirtmiştir ve listeyi, üslûbu belirgin bir yazar tarafından karakterlerin tasvir edildiği romanlarla sınırlamıştır³². Wigmore'a yöneltilecek diğer bir eleştiri bununla ilgilidir. Bütün listelerin nihayetinde listeyi yapanın kişisel beğenilerini yansıttığı yönündeki eleştiriden Wigmore da kaçamamıştır. Elimizdeki liste, Wigmore'un listesidir ve dolayısıyla Wigmore'un tercihlerini yansıtmaktadır. En azından, yapılan –veya yapılmayan– açıklamalar bizi bu sonuca götürmektedir. Örneğin, listede Lev Tolstoy'un "*Diriliş*" adlı romanı yer alırken Fyodor Dostoyevski'nin hiçbir eserinin yer almaması, Wigmore'un Dostoyevski'yi okumamış olma ihtimâli dışında, Dostoyevski'nin liste için yeterli görülmemiş olması seçeneğini akla getirmektedir³³.

Bir önceki paragrafta yaptığımız gibi, Wigmore'u listesinde yer vermediği kitaplar üstünden eleştirmek mümkündür. Bu eleştiri

³¹ Listenin tamamı için WIGMORE, "A List of One Hundred Legal Novels", s. 39-41.

³² WIGMORE, "A List of One Hundred Legal Novels", s. 26-27.

³³ Esasında Wigmore'un kendi ölçeğine göre "*Suç ve Ceza*" ve "*Karamazov Kardeşler*" romanlarının listede yer alması gerekir. Her iki roman da (A), (C) ve (D) ölçütlerine göre hukuki romandır.

Wigmore'un tercihlerine yöneliktir ve bu tercihler de yer yer çelişkili görünmektedir. Öyle ki Wigmore, makalesinde önce sıradan dedektiflik hikâyelerinin listeye dâhil edilemeyeceğini savunmuştur. Buna rağmen Sir Arthur Conan Doyle tarafından yazılan meşhur dedektiflik serisi "*Sherlock Holmes*"un listeye girmeyi hak edecek edebi nitelikleri haiz olduğunu kabul etmiştir. Ancak son tahlilde "*Sherlock Holmes*"u değil, Doyle'un başka bir eserini, "*Micah Clarke*"ı listeye almıştır³⁴.

Yayınlandığı dönemde zamansız bir cesaret göstergesi olan ve henüz Hukuk ve Edebiyat dersi yokken yayınlanan Wigmore'un makalesinin yayınlanmasından yaklaşık yarım yüzyıl sonra Richard H. Weisberg, Wigmore'un "*yararlı ilk adımın*" değişen sosyal iklim ve basılan yeni kitaplar ışığında yeniden yorumlanması gerektiğinden hareketle yeni bir liste hazırlamıştır³⁵. Wigmore'un listesinin değerini kabul eden Weisberg'e göre, listenin hazırlandığı dönemden bu zamana toplumda ve hukuk kültüründe önemli değişiklikler olmuştur. Wigmore'un listesinin muhatapları olan hukukçular, hâlâ Wigmore'un zamanında olduğu kadar okuryazardır; ancak hukuk kurumları, insancıl köklerinden neredeyse tamamen kopmuştur³⁶. Bu durum Wigmore'un hukukçunun karakterini geliştiren edebi eserleri ihtiva eden listesinin yetersizliğine ve sınırlılığına neden olmuştur.

Weisberg'e göre, hukuk ve edebiyat arasındaki ilişkiye yeni bir gözle bakmak gerekir. Hukukla edebiyat arasındaki gerçek ilişki, hukukun anlatsal doğasını çözümlenmekten ve edebiyatın hukukun diline, iktidar biçimlerine ve adalet iddialarına yönelttiği eleştiriye anlamaktan geçer. Böylece Hukuk ve Edebiyat çalışmaları, yalnızca hukukçunun insanı tanınması için değil, hukukun kendisini sorgulaması için de bir çerçeve sunar³⁷.

³⁴ WIGMORE, "A List of One Hundred Legal Novels", s. 40.

³⁵ WEISBERG, Richard H.: "Wigmore's Legal Novels Revisited: New Resources for the Expansive Lawyer", *Nortwestern University Law Review*, Vol. 71, Issue 1, 1976, ss. 17-28; WEISBERG, Richard H.: "Wigmore and the Law and Literature Movement", *Law and Literature*, Vol. 21, No. 1, 2009, ss. 129-145.

³⁶ WEISBERG, "Wigmore's Legal Novels Revisited...", s. 17.

³⁷ WEISBERG, "Wigmore's Legal Novels Revisited...", s. 17; WEISBERG, "Wigmore and the Law...", s. 132; ŠKOP, s. 13; POSNER, Richard A., *Law & Literature*, Harvard University Press, Third Edition, Londra 2009, s. 7.

Bu doğrultuda, Wigmore'un listesinin güncellenmesi gerektiğini ileri süren Weisberg, Wigmore'un ölçütlerini de şu şekilde yeniden düzenler³⁸:

- (A) Tam bir hukuki sürecin tasvir edildiği eserler; bazen yalnızca bir duruşma sahnesinden ibaret olmakla birlikte çoğu zaman yargılamayla sonuçlanan ön soruşturma aşamaları da bu kapsama girer.
- (B) Resmi bir yargılama sürecinin bulunmadığı durumlarda bile, bir avukatın olay örgüsünde merkezi bir figür olduğu, çoğu zaman –ama her zaman değil– başkahraman rolünü üstlendiği eserler.
- (C) Belirli bir hukuk sisteminin düzenleyici bir yapısal ilke hâline geldiği eserler.
- (D) Esasen hukuki olmayan bir çerçevede hukuk, adalet ve birey arasındaki ilişkinin merkezi bir tematik mesele hâline geldiği eserler.

Bu yeni ölçütlere uygun düştüğü Weisberg tarafından değerlendirilen eserlere örnek vermek gerekirse, (A) kategorisinde William Shakespeare'in "*Venedik Taciri*" adlı tiyatro oyunu, Fyodor Dostoyevski'nin "*Karamazov Kardeşler*" adlı romanı ve Albert Camus'nün "*Yabancı*" adlı romanı yer almıştır. Albert Camus'nün "*Düşüş*" adlı romanı, Herman Melville'in "*Kâtip Bartleby*" adlı romanı ve Shakespeare'in "*Hamlet*" adlı tiyatro oyunu (B) kategorisinde dâhil edilmiştir. Sophokles'in "*Antigone*" tragedyası, Nikolay Gogol'un "*Ölü Canlar*" adlı romanı, Honore de Balzac'ın "*Ursule Mirouët*" adlı romanı listeye (C) kategorisinden alınmıştır. Son kategori olan (D) kategorisi içinse, Anthony Burgess'in "*Otomatik Portakal*" adlı romanı, Franz Kafka'nın "*Ceza Sömürgesinde*" adlı öyküsü, Victor Hugo'nun "*Bir İdam Mahkûmunun Son Günü*" adlı eseri örnek verilebilir.

Weisberg tarafından güncellenen Wigmore ölçütlerinde göze çarpan ilk husus, Wigmore'un yalnızca romanlarla ilgilenmesine karşın, yeni ölçütlerin daha kapsayıcı davranarak "*eserler*" ifadesine yer vermesidir. Böylelikle listeye tiyatro oyunları ve destanların yanı sıra, Hukuk ve Edebiyat alanındaki akademik eserler de dâhil edilebilmiştir.

³⁸ WEISBERG, "Wigmore's Legal Novels Revisited...", s. 18; WEISBERG, "Wigmore and the Law...", s. 132.

Örneğin William Shakespeare, Herman Melville ve Charles Dickens gibi isimlerin eserlerini hukuki bir bakış açısıyla değerlendiren çalışmaların yanında, James Boyd White'ın Hukuk ve Edebiyat alanındaki önemli çalışması "*Legal Imagination*" da ölçütlerdeki bu değişiklikten faydalanmıştır³⁹.

Weisberg, Wigmore'un listesine yöneltilen aşırı şematiklik eleştirisinin kendi listesi için de yapılabileceğini kabul eder. Nitekim onun ölçütleri de listesindeki eserlerin aynı anda farklı kategorilerde değerlendirilebilmesine yol açmaktadır. Ancak Weisberg, kendi yaptığı listede yer verdiği eserlerde –neredeyse istisnasız olarak– okuyucuyu, eserde en çok vurgulanan unsura yönlendirmeyi tercih ettiğini belirtmiştir. Wigmore'un yaklaşımını sürdürmesinin gerekçesiyse, bu yaklaşımın okuyucuyu her metnin baskın hukuki yönüne yönlendirmede yararlı olmaya devam etmesidir⁴⁰.

Weisberg'in Wigmore'un listesi hakkındaki son yorumu, Wigmore'un nihaî amacının, hukukçuların ahlâkî eğitimini vurgulamak yerine pratik hedefleri gerçekleştirmek olduğudur. Weisberg'e göre Wigmore, hukukçuların kurmaca eserler okuyarak hukuka ve hukuk sistemlerine daha etik ve empatik bir anlayışla yaklaşabileceğini ilk anlayan isimlerdendir. Kurmaca eserleri hukukçuların hukuki anlayışlarını geliştirebilecekleri araçlar olarak görmüştür. Bu anlayış bir dereceye kadar başarılı olmuştur; hukukçuların hukuki anlayışını dönüştürdüğü gibi, avukat-müvekkil ilişkisi, mesleki yazım ve hukuki metinleri yorumlama gibi mesleki becerileri de geliştirmiştir⁴¹. Ancak Weisberg'e göre kurmaca eserler okumak, hukukçuya gerçekten böyle bir anlayış kazandırıyor, mesleki yeteneklerini geliştiriyorsa, bu potansiyeli harekete geçirmek için Hukuk ve Edebiyat alanında yapılmış akademik çalışmaları da okumak gerekir. Wigmore ve Weisberg'in listeleri gibi listelerde yer alan eserlerin farklı yorumları, bu eserler hakkında yapılmış karşı okumaları konu edinen çalışmalar, hukukun ve hukukçuluğun daha bütünsel şekilde ele alınmasına yardım eder. Bu nedenle, Weisberg'e göre Wigmore'un listesinden sonra Hukuk ve Edebiyat alanında ortaya çıkmış çalışmaların da bu tarz okuma listelerinde yer almaları gerekir.

³⁹ WEISBERG, "Wigmore's Legal Novels Revisited", s. 38.

⁴⁰ WEISBERG, "Wigmore's Legal Novels Revisited", s. 19.

⁴¹ WEISBERG, "Wigmore and the Law...", s. 133.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, Weisberg'in, Wigmore'un hukuk ve edebiyat ilişkisine yönelik yaklaşımının hem bu ilişkinin kapsamını genişlettiğini hem de bu ilişkideki pedagojik bakışı derinleştirdiğini söyleyebiliriz. Wigmore'un hukukçular için önemli bir araç olarak kabul ettiği edebiyatı, Weisberg hukukun insani yönünü yeniden ön plana çıkaracak bir kaynak olarak görmüştür. Ölçütlerini bir teorik modele dönüştürmeyi hedeflemiştir. Listeyi kurmaca eserler ve akademik çalışmalar olarak bölmesinin nedeni, yalnızca okunması gereken eserleri göstermek değil, aynı zamanda bu romanların hukuku anlamamıza nasıl yardımcı olacağını ortaya koymaktır. Ayrıca Wigmore'un büyük ölçüde Anglo-Amerikan merkezli listesini daha evrensel hâle getirerek genişletmiştir. Kısacası, Weisberg, daha geniş bir bakış açısıyla ele aldığı Wigmore'un listesini, edebiyat aracılığıyla hukukun kendisini yeniden düşünebilmesinin bir yolu olarak güncellemiştir.

Wigmore'un hukuk ve edebiyat arasındaki ilişkiye bakışına yönelik başka eleştiriler de vardır. Wigmore'un listesinin metodolojik sınırlılıklarının olduğunu, kültürel önyargıları yansıttığını ve edebiyatı araçsallaştıran bir yanı olduğunu iddia eden Annelise Riles, edebiyatın hukuk için dışsal bir eğitim aracı olmadığını, hukukla aynı malzemeyi işleyen, ama daha özgür ve eleştirel bir düşünme alanı olarak değerli olduğunu savunur⁴². Benzer doğrultuda, Jeanne Gaakeer hukuk ve edebiyat arasındaki ilişkinin yalnızca tematik bir benzerliği içermediğini, iki alanın da insan eylemini anlamlandırma iddiasından kaynaklandığını ileri sürer. Bu çerçevede edebiyat, hukukçunun yalnızca başka yaşantı olanaklarını görmesine yardımcı olmaz; hukuki varsayımları, kavramsal kategorileri ve adalet duygusunu yeniden değerlendirmesine de imkân tanır⁴³.

Hukuki romanlar listesi için elimizde Wigmore'un özgün ölçütleri ve bu ölçütlerin Weisberg tarafından güncellenmiş versiyonu bulunuyor. Bir hukuki roman listesi oluşturmak amacıyla çıkılan bu yolda, başlangıç aşamasında Wigmore'un yönteminin ve ölçütlerinin daha işlevsel olduğu kanaatindeyiz. Wigmore'un metodolojisi, dört kategorili bir sınıflandırma ve net ölçütlerden oluşmaktadır. Türk edebiyatı açısından

⁴² RILES, Annelise: "Wigmore's Shadow", *Triquarterly*, Vol. 124, 2006, ss. 193-212.

⁴³ GAAKEER, Jeanne: "Law and Literature", *Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy, Living Edition*, Ed. M. Sellers – S. Kirste, Springer-Verlag, 2021, ss. 1-7.

yapılacak belirlemelerde bu ölçütlerin kolaylık sağlayacağını, böylelikle en azından ilk aşamada kısa listede yer alacak eserlerin rahatlıkla bulunabileceğini düşünüyoruz. Buna karşılık, Weisberg'in kullandığı ölçütlerin ve temeldeki amacının, hukuk ve edebiyat arasındaki ilişkiye daha eleştirel bir okuma getirmek açısından faydalı olacağı aşikârdır. Bu bakımdan, ulusal bir kanon oluşturmada kullanılacak ölçütlerin Weisberg'in yaklaşımına veya Wigmore ve Weisberg'in bir sentezine dayandırılması düşünülebilir. Ancak, şu aşamada, aşırı şematik olduğu yönündeki eleştiriyi kabullenerek, tür olarak romanı incelemesi ve uygulama açısından daha kullanışlı olması sebebiyle Wigmore'un ölçütleriyle devam edeceğiz.

Wigmore'un ölçütleri, eleştirilerine rağmen, Türk edebiyatından hukuki roman örneklerini sunmak için bugün hâlâ yararlı bir çıkış noktası sunmaktadır. Bu doğrultuda, Wigmore'un ölçütlerini Türk hukuk kültürüne taşımak, ancak bunu bu ölçütlere yöneltilen eleştirileri akılda tutarak yapmak istiyoruz. Türk edebiyatında bu ölçütleri karşıladığını tespit ettiğimiz romanlardan oluşan kısa bir hukuki romanlar listesi oluşturduk. İzleyen başlıkta bu kısa listeyi sunacağız.

IV. TÜRK EDEBİYATINDAN YİRMİ HUKUKİ ROMAN

Wigmore'un ölçütlerini kullanarak hazırladığımız listeyi sunmadan önce listeyi oluştururken izlediğimiz birkaç adımdan bahsetmek yerinde olur. Öncelikle, söz konusu listenin yalnızca romanları içermesi planlandığı için diğer türlerdeki eserleri liste dışı bıraktık. Hukuk ve Edebiyat derslerinde sıklıkla önerilen⁴⁴ Necip Fazıl Kısakürek'in "*Reis Bey*" adlı eserinin liste dışı kalmasının sebebi budur. Nitekim söz konusu eser bir tiyatro metni olarak yazılmıştır. Benzer şekilde, bizce listedeki ölçütleri rahatlıkla karşılayan Hatice Meryem'in "*Bir Kadını Öldürmeye Nereden Başlamalı?*" isimli eseri de bir öykü kitabı olduğu için listeye dâhil edilmedi.

Listeye aldığımız eserlerin hangi ölçütü karşıladığını parantez içinde belirttik. Böylece makale boyunca tartıştığımız ölçütleri nasıl kullandığımızı da göstermek istedik. Bununla beraber, bir yazarın

⁴⁴ Örneğin bkz. AKI, E. İrem: "Hukuk Felsefesi Öğretiminde Edebiyat Eserleri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 73, S. 3, 2024, s. 1790 vd.; TURANLI YÜCEL, Kıvılcım: "Hukuk ve Edebiyat Dersi: Deneyim ve Bazı Gözlemler", Hukuk Kuramı, C. 1, S. 3, 2014, s. 48.

ölçütleri karşılayan farklı eserlerine daha geniş bir listede, meselâ oluşturulacak ulusal kanonda yer verilmesine açığız. Ancak bu kısa listede daha fazla sayıda yazara yer verebilmek için kendimizi her yazardan bir eser almakla sınırlandırdık. Son olarak listenin sıralamasında yazar isimlerinin alfabetik sırasını esas aldık. Sonuçta, yirmi romanlık hukuki romanlar listesini aşağıdaki şekilde takdime hazır hâle getirdik:

- Adalet Ağaoğlu- Bir Dügün Gecesi (D)
 Akif Kurtuluş- Mihman (B, D)
 Ayhan Geçgin- Bir Dava (A, C, D)
 Aziz Nesin- Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz (A, D)
 Erdal Öz- Yaralısın (C, D)
 Fakir Baykurt- Yılanların Öcü (C, D)
 Feride Çiçekoğlu- Uçurtmayı Vurmasınlar (A, C, D)
 Füzuzan- 47'liler (A, D)
 Kemal Tahir- Kurt Kanunu (A, C, D)
 Mithat Cemal Kuntay- Üç İstanbul (B)
 Pınar Kür- Asılacak Kadın (A, C, D)
 Rıfat Ilgaz- Karartma Geceleri (C, D)
 Sabahattin Ali- Kuyucaklı Yusuf (D)
 Samim Kocagöz- Onbinlerin Dönüşü (B, D)
 Sevgi Soysal- Şafak (C, D)
 Suat Derviş- Fosforlu Cevriye (A, C, D)
 Tahsin Yücel- Gökdelen (B, D)
 Tarık Buğra- Yağmur Beklerken (B, D)
 Yaşar Kemal- İnce Memed (C, D)
 Yusuf Atılgan- Anayurt Oteli (A, D)

SONUÇ YERİNE: ULUSAL BİR KANON İÇİN ÇAĞRI

Bu makale, Türk edebiyatının, hukukla kurduğu ilişkide hem nitelik hem nicelik açısından Hukuk ve Edebiyat çalışmaları için son derece zengin bir içeriğe sahip olmasına rağmen, bu zenginliğin henüz sistematik ve ulusal bir kanon oluşturma odaklı bir bakış açısıyla ele alınmadığı düşüncesinden hareket ediyor. Tanzimat Dönemi'nden

günümüze uzanan edebi birikim, yalnızca hukukun temsillerini değil, aynı zamanda adalet fikrinin dönüşümünü, devlet ve birey arasındaki ilişkilerin çok çeşitli hâllerini ve hukukla ilgisinde farklı yaşantı olanaklarını görünür kılıyor. Bu açıdan, Türk edebiyatında hukuki romanlar listesinin olmaması, Türk edebiyatının bir eksikliğinden değil, henüz yeterince keşfedilmemiş olmasından kaynaklanıyor.

Bu makalenin yazarları olarak, böyle bir arşivi bütünsel olarak tasnif etme iddiasını taşımıyoruz. Tersine, dünyada Wigmore'un ilk adımlarıyla somutlaşan kanon oluşturma girişimlerinden ilhâm alarak ve bu tecrübelerden gerekli dersleri çıkararak, Türk edebiyatı için benzer bir çabanın hukukçular açısından neden önemli olduğunu ve bunun ne ölçüde mümkün olabileceğini tartışmaya açmayı hedefliyoruz. Burada sunulan kısa liste, nihâî bir seçki değil, kavramsal ve yöntemsel tartışmaların somutlaşabilmesi için bir başlangıç noktası olarak düşünülmelidir. Dile getirdiğimiz zorluklar, doğaları gereği, tekil bir çalışmayla çözümlenemezler. Bu sebeple, bu makaleyi tartışmaya açık, zamanla genişleyecek ve eleştiriyle dönüşebilecek kolektif bir sürecin ancak ilk adımı olarak değerlendiriyoruz.

Bu bağlamda, "*Türk Edebiyatında Yüz Hukuki Roman*" başlığıyla ulusal bir kanon oluşturulması önerisini, sayısal bir hedefin ötesinde, sembolik bir çağrı olarak paylaşıyoruz. Bu çağrı, anlam inşa eden disiplinlerin yorumlayıcı topluluklarını, yani hukukçuları ve edebiyatçıları ortak bir hedefte buluşturmayı ve birlikte düşünmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Ulusal nitelikte böyle bir kanonun oluşturulması, yalnızca Hukuk ve Edebiyat dersleri için yardımcı bir rehber sağlamakla kalmayacak, Türk hukuk kültürünün eleştirel hafızasının gelişmesine de katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- AKAL**, Cemal Bâli: "Edebiyat ve Hukuk Dersini Kim Uydurdu?", içinde Sözü'n İkiz Çocukları, Cemal Bâli Akal ve Yalçın Tosun, Zoe Kitap, İstanbul 2023.
- AKAL**, Cemal Bâli: Hukuk ya da Kukla Tiyatrosu – "Edebiyat ve Hukuk" Yazıları, Dost Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2014.
- AKAL**, Cemal Bâli/TOSUN Yalçın: Edebiyat, Hukuk ve Sair Tuhafliklar, Dost Kitabevi, Ankara 2015.
- AKARSU**, Hikmet Temel vd.: Edebiyatta Hukuk, Papirüs Yayınları, İstanbul 2023.
- AKI**, E. İrem: "Hukuk Felsefesi Öğretiminde Edebiyat Eserleri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 73, S. 3, 2024, ss. 1775-1798.
- BIÇAKÇI**, Barış: Dünyaya Yeni Gelen Okurlar İçin, İletişim Yayınları, İstanbul 2024.
- CARDOZO**, Benjamin: "Law and Literature" içinde Selected Writings of Benjami Nathan Cardozo, Ed. Margaret E. Hall, Fallon Publications, New York City 1949.
- COVER**, Robert M.: "The Supreme Court, 1982 Term, Foreword: Nomos and Narrative", Harvard Law Review, Vol. 97, 1983, ss. 4-68.
- DAVENPORT**, William H.: "A Bibliography: Readings in Legal Literature", American Bar Association Journal, Vol. 41, 1955, ss. 939-943.
- DELGADO**, Richard / **STEFANÇIĆ**, Jean: "Norms and Narratives: Can Judges Avoid Serious Moral Error", Texas Law Review, Vol. 69, 1990, ss. 1929-1983.
- FISH**, Stanley: Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities, Harvard University Press, Cambridge 1980.
- GAAKEER**, Jeanne: "Law and Literature", Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy, Living Edition, Ed. M. Sellers – S. Kirste, Springer-Verlag, 2021, ss. 1-7.
- GEMMETTE**, Elizabeth Villiers: "Law and Literature: An Unnecessarily Suspect Class in the Liberal Arts Component of the Law School Curriculum", Valparaiso University Law Review, Vol. 23/3, 1989, ss. 322-240.

- GEMMETTE**, Elizabeth Villiers: "Law and Literature: Joining the Class Action", *Valparaiso University Law Review*, Vol. 29/2, 1995, ss. 665-693.
- GÜLTEKİN**, Sabahattin: *Edebiyat ve Hukuk İlişkisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.
- HEILBRUN**, Carolyn/**RESNIK**, Judith: "Convergences: Law, Literature, and Feminism", *The Yale Law Journal*, Vol. 99, 1990, ss. 1913-1956.
- ÖZBEKLİ**, Şerif: *Hukuk ve Edebiyat İlişkisine Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Hukuk Eğitiminde Edebiyatın Önemi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2023.
- PETERS**, Julie Stone: "Law, Literature, and the Vanishing Real: On the Future of an Interdisciplinary Illusion", *PMLA Publications of the Modern Language Association of America*, Vol. 120/2, 2005, ss. 442-453.
- POSNER**, Richard A.: "Hukuk ve Edebiyat: Tekrar Tartışılmakta Olan Bir İlişki", Çev. Hasan Yazıcı ve Osman Aydın, *Journal of Human Sciences*, Vol. 14, No. 4, 2017, ss. 3756-3779.
- POSNER**, Richard A.: *Law & Literature*, Harvard University Press, Third Edition, Londra 2009.
- RILES**, Annelise: "Wigmore's Shadow", *Triquarterly*, Vol. 124, 2006, ss. 193-212.
- ŠKOP**, Martin: "Law and Literature: A Meaningful Connection", *Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna*, Vol. 4/1, 2018, ss. 6-20.
- TOSUN**, Yalçın: "Önsöz", içinde Sözü'n İkiz Çocukları, Cemal Bâli Akal ve Yalçın Tosun, Zoe Kitap, İstanbul 2023.
- TURANLI YÜCEL**, Kıvılcım: "Hukuk ve Edebiyat Dersi: Deneyim ve Bazı Gözlemler", *Hukuk Kuramı*, C. 1, S. 3, 2014, ss. 45-51.
- WEISBERG**, Richard H.: "Wigmore's Legal Novels Revisited: New Resources for the Expansive Lawyer", *Nortwestern University Law Review*, Vol. 71, Issue 1, 1976, ss. 17-28.

WEISBERG, Richard H.: "Wigmore and the Law and Literature Movement", *Law and Literature*, Vol. 21, No. 1, 2009, ss. 129-145.

WEISBERG, Richard H./**KRETSCHMAN**, Karen: "Wigmore's 'Legal Novels' Expanded: A Collaborative Effort", *The Maryland Law Forum*, Vol. 7/2, 1977-1978, ss. 94-103.

WHITE, James Boyd: *The Legal Imagination*, University of Chicago Press, Chicago 1985.

WIGMORE, John H.: "List of Legal Novels", *Illinois Law Review*, Vol. 2, 1908, s. 574.

WIGMORE, John H.: "A List of One Hundred Legal Novels," *Illinois Law Review*, Vol. 17, 1922, ss. 26-41.